

Magten skal ikke fjernes men forstås

Af Joachim Meier, psykolog, Clavis Erhvervspsykologi

Om Joachim Meier

Joachim Meier er cand. psych. fra Aarhus Universitet og cand. public. fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole. Han beskæftiger sig navnligt med det personlige lederskab og dets eksistentielle, etiske og paradoksale aspekter. Joachim har skrevet en række artikler herom og afholder desuden Ledersaloner under temaet Eksistens og Ledelse.

Joachim Meier er tilknyttet det erhvervspsykologiske konsulenthus CLAVIS, hvor han varetager organisationspsykologisk konsultation, undervisning og foredrag samt samtale- og supervisionsforløb.

Magt og etik – om magtens vilkår og etiske problemstillinger

I en artikelserie i Social Udvikling vender og drejer psykologen og journalisten Joachim Meier fænomenerne magt og etik og deres komplekse rolle i socialt hjælpe- og behandlingsarbejde. Serien består af artikler og interviewsamtaler, der behandler spørgsmål som: Hvad er magt? Hvilke forskellige former kan magten tage, og hvordan kan vi spotte dem? Hvordan hænger magt, afmagt og forråelse sammen? Hvilke etiske overvejelser kalder magten på? Er det overhovedet muligt at bruge magt til den andens bedste uden at krænke værdien om selvbestemmelse?

Den første artikel går tæt på magtfænomenet og undersøger magtens mange ansigter i både teori og praksis.

■ *Power is a word the meaning of which we do not understand*

- Lev Tolstoj, *Krig og fred*, 1869

Den forkætrede magt

Det kan være svært at forholde sig fordomsfrit til begrebet magt. Det er et af de ord, som er næsten umuligt for os ikke på forhånd at værdisætte. Helt intuitivt vil mange forbinde magt med noget forkert og ubehageligt, noget beskidt og i det hele taget negativt. Ja, noget næsten ondt. Vi er derfor også lynhurtige til at associere brugen af magt med magtmisbrug, og af samme grund anser vi det som agtværdigt ikke at bruge magt.

Vi skal imidlertid ikke se os længe omkring, førend vi kan identificere magt og magtforhold i de fleste sammenhænge. Staten og de magthavende politikere regulerer og udøver dagligt magt over samfundets borgere. Medierne kritiserer, kontrollerer og kigger magthaverne over skuldrene. Borgerne brokker sig og bruger deres demokratiske indflydelse til løbende at udskifte de siddende politikere. Institutioner, organisationer og arbejdspladser har rammer, regler og procedurer, der skal overholdes, og de ansætter ledere til at sikre, at det sker og til at sanktionere, hvis ikke det sker. I familien bestemmer forældre (som oftest) over, opdrager og sætter grænser for deres børn. Selv vores dagligdagsrelationer med hinanden er, hvis man konsulterer de fleste socialpsykologiske teorier, gennemsyret af magtspil, positioneringer og statuskampe.

Set i det lys er magt et vilkår i såvel vores samfund som mellem os mennesker. Som den franske filosof og magtanalytiker Michel Foucault (1982) udtrykte det, kan *et samfund uden magtrelationer kun være en abstraktion. Aldrig en konkret og praktisk realitet (ibid.: 791)*.

I arbejdet med psykiatriske patienter og borgere udgør magt imidlertid et særligt vilkår. Her er der ikke blot tale om magtudøvelse, men om autoritet, det vil sige *retten* til magtudøvelse (Husted, 2009). Det er *retsforholdet*, der udgør den afgø-

rende forskel mellem magt og autoritet. Alle kan udøve magt, men ikke alle har autoriteten (retten) til det. Autoritet dækker over den formelle rolle, man er givet; at tage sin autoritet på sig betyder at tage denne formelle rolle på sig.

Som sygeplejersken Sasha Reinhardt formulerer det i en kronik i *Dagbladet Information*: *"Man kan ikke være i psykiatrien, hvis man ikke kan tage magten på sig og have det okay med det."*

Ønsket om at fjerne magten

Reinhardts pointe kan for manges ører lyde barsk og endda provokerende. Måske fordi den strider imod den generelle grundindstilling, der angår magt og magtudøvelse?

I en periode på snart to år har jeg været involveret i et forløb på to psykiatriske bosteder med henblik på at undersøge, hvordan magten udspiller sig samt med det formål at uddanne personale i at forstå magtens rolle i deres arbejde med borgerne. Det er min erfaring, at magt også her opfattes som et i grove træk negativt fænomen, man så vidt muligt ønsker at fjerne og komme til livs.

Denne aversion mod magt og magtudøvelse kan hænge sammen med, at det magtbegreb, der generelt set abonneres på, er særdeles snævert og hovedsageligt indbefatter tvang, fastholdelse og fysisk magtanvendelse. I den optik forstås magt som noget, der bruges mod borgerens vilje og ønsker.

Endvidere er der de seneste år i stigende grad etableret en politisk og værdimæssig dagsorden om selvbestemmelse, autonomi og empowerment. På mange af landets psykiatriske bosteder er det en bærende værdi, at borgeren skal betragtes og behandles som aktør i sit eget liv, og vejen dertil er at arbejde recovery-orienteret. Magt og magtudøvelse forstås som en modsætning til dette ideal. Derfor bliver det anset som et succeskriterium ikke at bruge magt i omgangen med borgerne.

Det er svært at være imod en dagsorden, som ønsker at give borgeren magten over sit eget liv. For mig at se er denne hensigt også i vid udstrækning en sympatisk bestræbelse, som jeg bakker op om.

Alligevel mener jeg, at vi skal være varsomme med ønsket om at komme magten til livs. Ligesådan med det ledsagende ideal om ikke at bruge magt. Min pointe og det argument, jeg vil udfolde i artiklen her, er nemlig, at der ikke er nogen praksis med borgeren, som er udenfor magtens domæne.

Magt handler langt fra kun om tvang og fysisk fastholdelse. Magt er et komplekst fænomen; umuligt at få endeligt greb om. Magtens virkemåde strækker sig fra hårde beføjelser til karismatiske egenskaber over blød anerkendelse og snævre konkluderende fortællinger om borgeren. Magten har et utal af ansigter. Forestillingen, om at vi kan fjerne magten, er i bedste fald en illusorisk bestræbelse. I værste fald et farligt ideal med risiko for forrående konsekvenser.

Magtens ansigter

I det følgende giver jeg et grundigere indblik i magtens kompleksitet. Ved at introducere tre af magtens centrale ansigter, den *formelle*, den *personlige* og den *diskursive* magt, er det min ambition at give et mere nuanceret blik for magtens mangesidige karakter (se også Fogsgaard & Elmholdt, 2014). Det er min forhåbning, at fremstillingen kan bidrage til at synliggøre det centrale forhold, at vi *ikke* kan eller skal fjerne magten, men i stedet bør stræbe efter at forstå og forholde os til den. Og at dette er selve forudsætningen for, at vi kan handle etisk med magten (Brinkmann, 2014).

Formel magt

Den magtopfattelse, som jeg ovenfor kaldte snæver, kan vi i et magtteoretisk lys bestemme som den formelle magtform. En klassisk definition herpå lyder, at "A udøver magt over B, når A påvirker B på en måde, der går mod B's interesser" (Lukes, 1974: 27). Denne magtform ligger tæt

op af vores intuitive forståelse af magt som noget hårdt og rå.

Magten forstås i denne optik som en størrelse, der virker imod den andens interesser, ønsker og frihed. Den kan derfor beskrives som en repressiv magtform, det vil sige, den undertrykker, tvinger, begrænser og siger nej: "Du må ikke... Du skal... Det er forbudt...". En sådan type magtudøvelse er derfor også let at få øje på og identificere. Man ser blot efter, hvem der har stjerner på skuldrene, bestemmer og giver ordrer, og hvem der adlyder.

Den formelle magt er den magt, som knytter sig til en bestemt rolle. Det kan være lederens magt til at hyre og fyre. Blandt personalet involverer det eksempelvis magten til fysisk at fastholde borgeren mod dennes vilje eller privilegiet til at råde over ressourcer, der kan anvendes til belønning og sanktionering ("du må først ryge, når du har taget din medicin").

Ser eller hører man et personale bevæge sig rundt med klirrende nøgler, kan det siges at være en måde, hvorved dette personale på symbolsk vis gør opmærksom på, at vedkommende er i besiddelse af en formel magt, som ikke er borgerne forundt.

I en række interviews med borgere, som jeg har foretaget på to bosteder tilbage i 2016, var det et gennemgående mønster, at borgerne entydigt opfatter magt som personalets brug af formel magt. Det vil sige tvang, fastholdelse og i det hele taget synlig og direkte magtudøvelse. Endvidere er det en bemærkelsesværdig tendens, at borgerne, til trods for at de talte om personalets magt i negative vendinger, beskrev den tvingende magtudøvelse som et nødvendigt onde i tilfælde af, at en borger er til fare for sig selv eller andre.

Personlig magt

Den formelle magtform er langt fra magtens enevældige ansigt. Der er også den *personlige* magt, som indbefatter den magt, der er knyttet til personlige træk, ressourcer og egenskaber (fx Fogsgaard og Elmholdt, 2014; Visholm, 2014;).

Vi taler fx ofte om, at en person har "ordet i sin magt", at "Hitler var en folkeforfører", og at nogle ledere opnår følgeskab, "fordi de er autentiske og karismatiske". I disse eksempler knytter magten sig ikke til skinnende stjerner på skuldrene, men til personbaserede egenskaber, som man ikke kan forfremmes til at besidde.

De fleste personalegrupper kender også til oplevelsen af, at der bliver lyttet mere til nogle stemmer i flokken end andre. Ikke nødvendigvis fordi disse stemmer har mere formel magt, men fordi de respekteres for deres dygtighed, erfaring og integritet eller måske frygtes for deres status, for deres hidsige temperament eller andre personlige karakteristika.

Den personlige magt er en uformel magtbase, og derfor er den ikke synlig i samme grad som den formelle magt. Man forbinder således sjældent evner, talenter, viden, erfaringer og personlige træk med magt. Men i det socialt levede liv er disse uformelle kendetegn stærkt afgørende for den enkeltes mulighed for indflydelse.

I mine interviews med borgerne på de to bosteder blev det tydeligt, at personalets muligheder for at øve indflydelse på borgerne var stærkt afhængige af borgernes opfattelse af personalet som personer. For eksempel havde en borger først afslået tilbuddet om psykologhjælp, men "... så kom der én, jeg bedst kan lide, som spurgte, hvordan jeg havde det og snakkede om det med psykolog. Og så kom jeg frem til, at det nok var bedst" (citater fra borger).

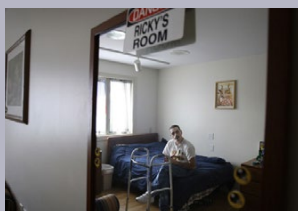
Borgerens revurdering af sin beslutning var ikke betinget af personalets formelle magt. Borgeren blev ikke tvunget til noget som helst. Personalet var slet ikke i besiddelse af en ret til at bestemme, hvorvidt borgeren skulle til psykolog. Derimod var borgeren under indflydelse af relationen til det specifikke personale og dette personales personlige egenskaber. Måske borgeren beundrede, nærrede særlig tillid til eller identificerede sig med personalet? Måske borgerne havde et ønske om at gøre dette bestemte personalemedlem glad og tilfreds?

De fleste vil som udgangspunkt bruge deres personlige magt, før de tyer til deres formelle magtbase. Det er kun, hvis de gode argumenter er opbrugte, hvis charmen og karismaen svigter, eller hvis evnen til at motivere den anden ikke rækker, at den formelle magt tages i anvendelse, og udsagnet, "fordi jeg siger det", bliver det bærende belæg.

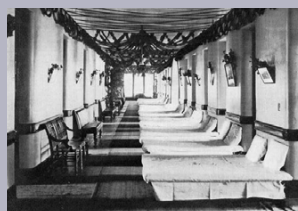
Paradoksalt nok er det altså ikke et udtryk for styrke, men snarere for afmagtsfølelse, når den rå og tvingende magt bringes i brug. Det gælder blandt både ledelse og personale.

Diskursiv magt

Magtens ansigter strækker sig også over den mere diffuse magtform, som jeg her vil betegne for *diskursiv magt*. Diskurser henviser til de betingelser, der ubemærket strukturerer, hvordan vi mennesker tænker, taler og handler til forskellige tider og steder. Vi kan derfor også kalde denne magtform for kulturel magt. Den omslutter os

I 2008 har patienten Ricky sit eget værelse med et personligt udtryk.

Sengepladser på et psykiatrisk hospital i 1914 med et klinisk og homogent udtryk.

I begyndelsen af 1900-tallet behandlede man forskellige psykiske lidelser med bl.a. dampbade.

Samtalet er i dag en udbredt behandlingsform, der anses at lindre hovedparten af psykiske lidelser.

og er allestedsnærværende i sproget, i vaner og traditioner, ja selv i vores materielle indretning og i de rum, vi lever i.

Den diskursive magtform er særlig kompleks og vanskelig at få hånd om, fordi den sjældent er synlig. Dens paradoksale kendetegn er således, at den er skjult. Den virker ikke gennem synlige repressalier og sanktioner, den vedrører ikke stjerner på skuldrene eller personlige egenskaber, som vi beundrer eller frygter.

Den diskursive magtform blottes sig eksempelvis i de forståelser, hvormed vi tilgår borgeren. Forstår vi for eksempel borgeren som en fysiologisk mekanisme, hvis funktioner så vidt muligt skal genetableres gennem medicinering (apparatfejlmодellen)? Betragter vi borgeren som om denne "er sin sygdom" forstået sådan, at alle borgerens reaktioner, udtalelser og potentielle modstand opfattes som et udtryk for den psykiske sygdom, han eller hun lider af? Forstår vi borgerens adfærdsmønster som et resultat af uhensigtsmæssige påvirkninger fra livets tidligste faser? Ser vi borgeren som et barn, vi på paternalistisk vis har pligt til at opdrage og hjælpe til at tage fornuftige beslutninger, som vedkommende ikke selv er i stand til at tage?

Den (diskursive) forståelse, vi har af borgeren, den viden vores behandling og tilgang beror på, er aldrig uskyldig, men altid afgørende for, hvordan vi handler på, taler om og tænker om borgeren.

I et videnssamfund er viden og magt vævet ind i hinanden på uigennemskuelige måder. Selvom videnskaben har haft held til at promovere sig selv som neutral leverandør af objektive fakta, er viden aldrig befriet fra en dagsorden. Ligesådan har anvendt viden uundgåeligt konsekvenser for de mennesker, som denne viden anvendes på. Og hvordan kan konsekvenser være neutrale?

Der kan også danne sig bestemte diskurser eller fortællinger om den enkelte borgers forfatning. Her har vores fortolkninger og sproglige overleveringer gennemgribende implikationer for,

hvordan vi selv og vores kolleger møder den respektive borger.

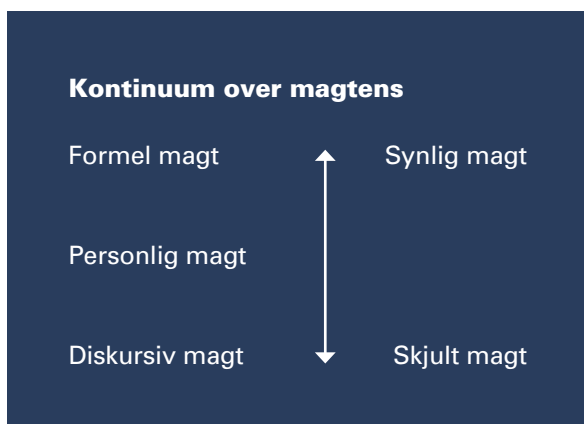
Tænk bare på, hvad formuleringerne i journalføringen eller den mundtlige briefing kan betyde for, hvilken strategi der anlægges overfor en specifik borger. Hvorvidt en adfærd eksempelvis fortolkes og beskrives som et udtryk for aggression, forværring af symptomer eller mislykket kontaktforsøg har følgevirkninger for den praksis, vi derpå etablerer omkring borgeren. Forskellige forståelser *inviterer* os til forskellige handlinger.

Det er navnlig den førromtalte franske filosof Michel Foucault, vi kan takke for at identificere den diskursive magts omfattende virkning og allesteds nærvær. Foucault påpegede, at vi i dag kun tolererer magten, hvis den har held til at maskere sit udtryk.

At magten maskerer sit udtryk og virker bag om ryggen på os, gør den dog kun mere effektiv (Rose, 1996). Så længe der er en ydre autoritet, der styrer og bestemmer, har vi mulighed for at gøre oprør, sige fra og udtrykke modstand. Men når vi styres af diskurser og opfattelser, som vi har indoptaget uden bevidsthed herom, sker reguleringen helt af sig selv uden behov for autoriteter til at forbyde, straffe og belønne. Med andre ord styrer den diskursive magt os til at styre os selv.

For at identificere den diskursive magt må vi bestræbe os på at *synliggøre* det *selvfølgelige* såvel som det *skjulte* i en organisations kultur. Det vil sige stille sig på reflektiv distance af og undersøge kulturens vaner, foretrukne viden og sprogbrug.

Hvad taler vi om og hvordan? Hvad taler vi ikke om og hvorfor? Hvilke fortællinger dominerer vores kultur? Hvilken viden opfattes som neutral, og hvilke sandheder godtager vi uden at stille spørgsmål ved dem? Hvilken betydning er der indlejret i vores arkitektur og rum? Hvad fortæller tingene, artefakterne og indretningen om magten her på stedet?

Magten trives i det magtfrie

Med ovenstående gennemgang af magtens ansigter har det været min ambition at bidrage til et mere nuanceret blik på magten i det daglige arbejde med borgere for såvel personale som ledere i psykiatrien og navnlig på landets psykiatriske bosteder. Set i det lys må den snævre magtopfattelse, der alene forveksler magt med den tvingende og fastholdende magt, bestemmes som utilstrækkelig.

Intet sprog, ingen handlinger eller tilgange til borgeren kan bryste sig af at være neutrale og magtfrie. Selv når vi hjælper borgeren til at blive mere selvhjulpne, definerer vi, at dette er godt for borgen, og det involverer nødvendigvis en magt til at definere netop dette.

Men er problemet ikke kun begrebsligt? Handler det ikke bare om ord, ordkløveri og abstrakt magt-teori? Jo, problemstillingen er bestemt begrebslig. Men den er også aldeles praktisk. For har vi ikke en mere fyldestgørende forståelse af magtens komplekse karakter, risikerer vi at etablere en praksis omkring borgerne, hvor bestemte handlinger kategoriseres som magtudøvelse, mens andre legitimeres som magtneutrale og kan stå udfordret hen under dække af at være "faglighed", til "borgerens bedste" eller "personalets sikkerhed".

Min pointe er altså, at idealet om at fjerne magten kan producere problematiske betingelser. Bestræ-

belsen på at komme magten til livs betyder i praksis snarere, at magten får et nyt og andet liv. Forsøget på at skabe "magtfrie rum" giver nemlig magten gunstige vilkår, hvor den kan virke uforstyrret bag vore rygge og bevågenhed (jævnfør den diskursive magt).

Det sker for eksempel, når en persons ord bliver uantastelige, når antagelser bliver selvfølgelige, når viden bliver ubestridelig, og når vaner fryser sig fast. Det sker, når vi hører os selv, vores ledere eller kolleger sige: "vi ved jo...", "der er jo evidens for...", "sandheden er jo", "vi plejer jo". "Jo" er et magtfuldt fyldord. Men ordet understreger paradoksalt nok samtidig en rids i magtfuldheden. Hvis vores viden virkelig var sand og ubestridelig, kunne den så ikke stå alene og klare sig uden et "jo"?

Magten er ikke ond eller god

Det er væsentligt at understrege, at magten i sig selv er hverken ond eller god. Det er først i brugen af magten, det giver mening at værdilade den og vurdere, om et menneske handler godt eller ondt, agt- eller dadelværdigt med sin magt. Magt kan bruges til at gøre skade, undertrykke og bevirke forråelse. Og magt kan bruges til at gøre gode gerninger, træffe kloge beslutninger og handle til borgerens og helhedens bedste. Selvom magten i sig selv er hverken ond eller god, er dens *virknin-*ger således heller aldrig neutrale.

Der er derfor ingen grund til i udgangspunktet at dæmonisere eller for den sags skyld idealisere magt og magtudøvelse. Men der er god grund til at erkende, at magten uvægerligt er tilstede, og at den, alt afhængig af hvordan vi bruger den, kan have positiv såvel som negativ indvirkning på borgere, patienter, kolleger og medarbejdere. På menneskene omkring os.

På den baggrund mener jeg, at vi skal reformulere ønsket om at fjerne magten til en bestræbelse på at forstå den. Idealet bør ikke være en magtfri praksis, men en praksis, der aktivt forholder sig til magten.